

УДК 535.41

М.Ф.Ясінський**СЕГНЕТОЕЛАСТИЧНІ ЕФЕКТИ У ФОТОПЛАСТАХ**

Останнім часом зріс інтерес до фотопластів як до матеріалів для відтворення поліграфічної інформації. Основною проблемою тут, як відомо, залишається відносно незначний час роботи полімерних матриць, а отже, актуальним є питання по з'ясуванню механізмів, що призводять до їх руйнування у процесі друкування. Однією з найбільш реальних причин є залишкові механічні напруження, що утворюються та накопичуються в результаті деформації полімерів. Важливою характеристикою у даному випадку може бути границя пружності, що розділяє область пружних і пластичних деформацій. Виникненню останніх передують руйнування певних хімічних зв'язків, які спричиняють послаблення механічних властивостей самого полімера. Таким чином, вивчення залишкових напружень у полімерах є надзвичайно важливим завданням. У цьому сенсі п'єзооптичний метод – один з найчутливіших і водночас точний для визначення деформацій оптично-прозорих матеріалів.

У цій роботі проведені комплексні дослідження п'єзооптичних властивостей фотопласта. Нагадаємо, п'єзооптичний ефект описується співвідношенням [2]

$$\Delta a_{ij} = \frac{1}{n^2} - \frac{1}{n_0^2} = \pi_{ijke} \sigma_{ke}, \quad (1)$$

де Δa_{ij} – зміна оптичних поліризаційних констант; π_{ijke} – п'єзооптичний коефіцієнт; σ_{ke} – тензор механічних напруг; n_0 та n – показники заломлення до та після прикладення механічних навантажень.

Зміна оптичних поліризаційних констант під впливом механічних напруг приводить до виникнення двозаломлення Δn_{em} :

$$\Delta n_{em} = \pi_{emij}^0 \sigma_{ij}, \quad (2)$$

де $\pi_{emij}^0 = 1/2n^3(\pi_{eeij} - \pi_{mmij})$ – ефективний п'єзооптичний коефіцієнт. Величина індукованого двозаломлення може бути визначена одним з існуючих компенсаційних методів. Зокрема, на рис.1

показана принципова схема установки для вимірювання двозаломлення методом Сенармана:

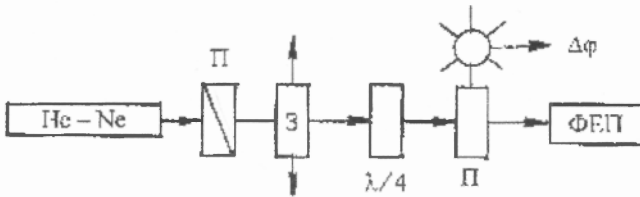

Рис. 1. Принципова схема установки для вимірювання двозаломлення:

He-Ne – гелій-неоновий лазер; З – зразок фотопласта, до якого прикладається розтягуюче механічне напруження; $\lambda/4$ – чвертьхвильова пластинка; П – поляризатор; А – аналізатор з ноніусом; ФЕП – фотопомножувач

Світло від He-Ne лазера ($\lambda=632,8$ НМ) після поляризатора П попадає на зразок З (плоскопаралельний), до якого прикладене зовнішнє розтягуюче механічне напруження. Далі воно потрапляє на чвертьхвильову фазову ($\lambda/4$) пластинку, що знаходиться в діагональному положенні відносно напрямку розтягу. Аналізатор А зв'язаний з ноніусом, який докручується на кут $\Delta\phi$. Відповідне двозаломлення може бути записане як

$$\Delta n_{em} = \frac{\Delta\phi\lambda}{180d}, \quad (3)$$

де $\Delta\phi$ – кут докручування аналізатора в градусах до мінімуму світлового потоку, що попадає на ФЕП; λ – довжина світлової хвилі; d – товщина полімерної плівки.

На рис. 2 зображені залежності п'єзооптичного докручування аналізатора як функція прикладеної механічної напруги σ_{ij} . Як бачимо, при напруженнях $\sigma < 3 \cdot 10^6$ Н/м² залежність $\Delta\phi(\sigma_{ij})$ є лінійною (криві 1), причому відповідні криві, отримані в процесі зростання та зменшення механічного навантаження, лягають одна на одну. Це свідчить, що в області 0-3.10 Н/м² полімерна плівка зазнає лише пружних деформацій, тоді як залишкові деформації відсутні. При напруженнях понад 3.10 Н/м² залежність $\Delta\phi(\sigma_{ij})$ є вже нелінійною (крива 2 та 3), причому криві, отримані при зростанні та зменненні механічного навантаження,

не збігаються. Інакше кажучи, спостерігаються петлі механічного гістерезису, подібні до тих, які є в сегнетоеластичних кристалах [3]. При цьому при знятті механічного навантаження значення кута повороту площини поляризації світла $\Delta\phi$ не вертається до свого початкового значення, що пов'язано з виникненням залишкових деформацій. Таким чином, напруження $\sigma = 3 \cdot 10^6 \text{ Н/м}^2$ є критичним і при ньому пружна деформація даного полімера змінюється пластичною деформацією.

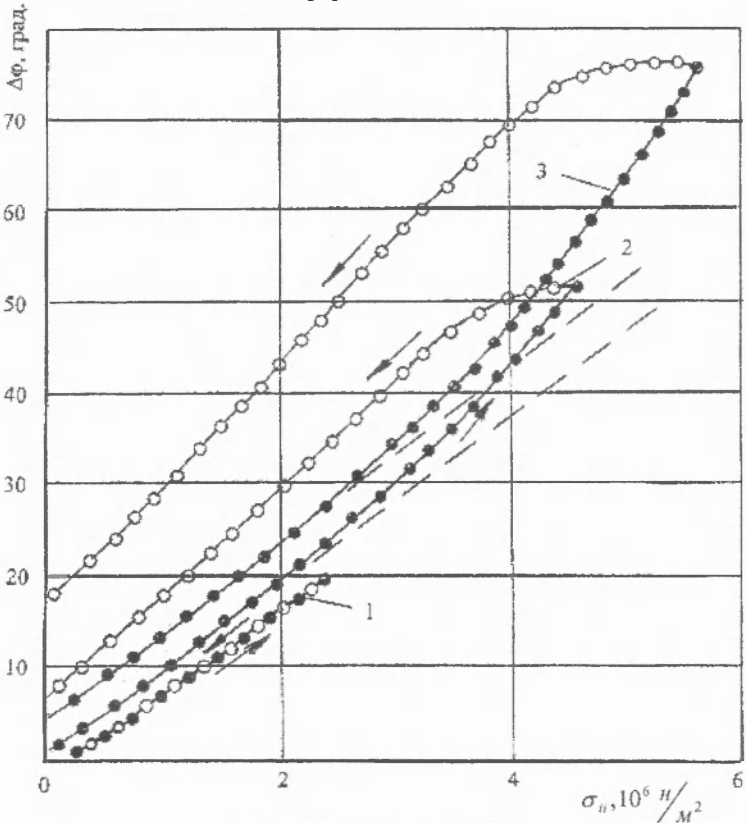

Рис. 2. Залежність $\Delta\phi$ (σ_n)

При $\sigma_n > 3 \cdot 10^6 \text{ Н/м}^2$ видно появу петель механічного гістерезису (криві 2, 3). Товщина плівки $d = 1 \text{ мм}$.

Для з'ясування природи сегнетоеластичних петель нами було проведено оптико-поляризаційні спостереження полімерних плівок під мікроскопом. Отримана фотографія полімерної плівки в поляризаційному світлі (рис.3.). Чітко видно полікристалічну структуру, а також окремі включення. Мабуть, саме цією полікристалічністю можна пояснити особливості механічного гістерезису.

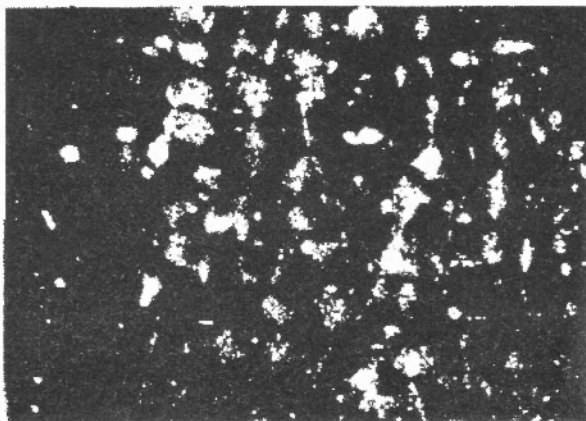

Рис. 3. Фотографія полікристалічної структури поліфталатів у поляризованому світлі (збільшення в 22 рази)

Дуже цікавими є і часові релаксаційні властивості цих полімерів. На рис. 4 показано часову залежність п'єзоіндукованого кута $\Delta\phi$ після раптового зняття механічного напруження. Найбільші зміни спостерігаються в перші 6 хв, а в наступні 24 хв ця величина виходить на насичення. Таким чином, з часом залишкові напруження мають тенденцію зменшуватись, що, напевно, свідчить про існування процесів внутрішнього тертя з великим часом релаксації. Ефект внутрішнього тертя значною мірою спричиняє пошкодження в полімерах, прискорює їх руйнування. В цьому сенсі п'єзооптичні дослідження є особливо ефективними при кількісній оцінці внутрішнього тертя в полімерах.

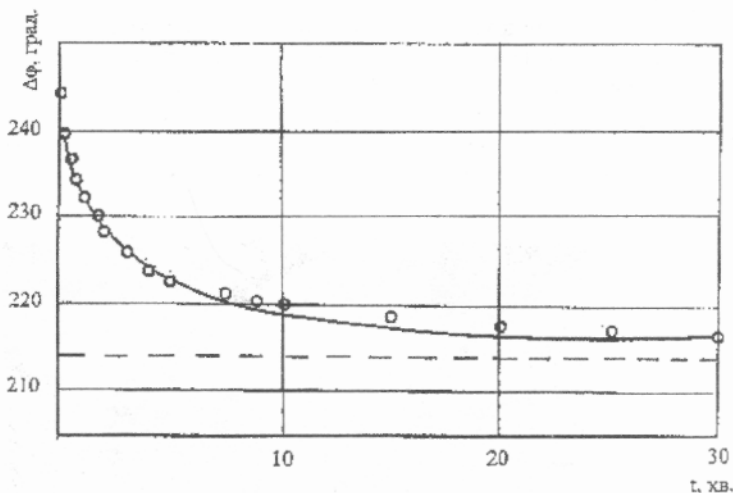

Рис.4. Кінетика релаксації кута п'єзоіндукованого двозаломлення $\Delta\varphi$

Отже, отримані п'єзооптичні характеристики однозначно вказують на існування фази сегнетоеластичного типу, що робить перспективним використання фотопластів як елементів тензопам'яті.

1. Сонин А.С., Василевская А.С. Электрооптические кристаллы. М. 1971. Физика сегнетоэлектрических явлений / Под ред. Г.А. Смоленского Л., 1985. 2. Perspective of the Polymers Netuovre // Academic Press. 1996. N4. 215 P.

Стаття надійшла до редколегії 24.01.98